

Somogyi K. (2025): Fogalmi metszetek: Viszonyulások, értelmezések, hangoltságok és kérdések a kortárs magyar építészetben a Helyzetkép című kiállítás alapján. CITY.HU Várostudományi Szemle. 5(1), 191–230.

FOGALMI METSZETEK: Viszonyulások, értelmezések, hangoltságok és kérdések a kortárs magyar építészetben a Helyzetkép című kiállítás alapján

Somogyi Krisztina¹

Absztrakt

Milyen a kortárs építészet? Hogyan jellemezhető? Ezeket a kérdéseket joggal teheti fel bárki, akit érdekelnek az elmúlt évtizedek épületei, közterei vagy a táji környezet tervezett változásai. A kérdés minden korszakban rátalál az építészettel foglalkozó kurátorra – nem érkezhetsz váratlanul – mégis zavarba ejtő, mert minden körültekintés és igyekezet ellenére egyre nehezebb hiteles és reprezentatív választ adni rá. Mert nincsen jó válasz, csak válaszok léteznek, így, ilyen erőteljesen többes számban mondván. Akár az épített környezetünkben, akár a szakmai portálokon, lapokban vagy a virtuális térben nézünk körül, az az érzet, hogy egy tér-időbe sűrűsödik össze számtalan, egymásnak akár teljesen ellentmondó elképzelés. A stíluskategóriák, felcímkézett tendenciák és trendek egyre gyorsabb hullámként érkeznek a mába, elmosva az értelmezhetőség alapját képező kategóriák kontúrjait. Hogyan lehet ebben a környezetben a kortárs építészetet láttató kiállítást készíteni, bármi maradandót állítani?

A Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia (SZIMA) iniciálására 2024 szeptemberében létrejött Helyzetkép kiállítás nem stíluskategóriákban, ideológiai irányultságban, esztétikai preferenciák mentén, de még csak nem is a kurátorok szubjektív esztétikai válogatásával jött létre, hanem a kultúránk jelenségeihez kapcsolható központi témákon keresztül teremtett közös platformot, tágasra tárva az ajtót az építészek egész társadalma előtt. Tette mindezt az Építőművészeti Osztály tagjainak egyetértésével, akik elfogadták, sőt többségében kifejezetten támogatták, hogy nem kizárólag az akademikusok munkájával reprezentáljuk a magyar építészetet. Kontroll helyett kíváncsiság, megmondás helyett az esetlegesen új értelmezésének a vágya került előtérbe.

¹ Somogyi Krisztina PhD, a Helyzetkép kiállítás kurátora, egyetemi adjunktus, Moholy-Nagy Művészeti Egyetem, Építészeti Tudásközpont

Öt problémakörhöz köthető viszonyulást, öt fogalmat és hozzá tartozó jelentésmezőt kínáltunk fel interpretálására: Egyensúly, Méltóság, Karakter, Szépség és Korszerűség. Egy rövid nyár alatt gyűjtöttük be a felhívásra reagáló építészek alkotásait, ezeket jelenítettük meg Biri Balázs kurátor társammal a FUGA nagytermében. A formai kiírás feltételeinek megfelelő száz alkotó – a szerencsének köszönhetően a beküldők összessége – bekerült az anyagba. Máshogyan fogalmazva: csak pontosan lefektetett formai követelményeket vizsgáló szűrő létezett az anyag összeállítása során, válogatás nem. A kurátori felvetés lényege elsődlegesen egy izgalmas, kutatható anyagnak a létrehozása, és ráépülően a szabad interpretálhatóság közegének a megteremtése volt. A két-százhusz szöveges és képi reakció együttese olyan izgalmas korpusz, amelynek értelmezése közelebb vihet ahhoz, hogy miként formálódik a jelenkor építészete. A kiállítás anyaga 2025 őszén (digitális) könyv formájában is megjelenik.

Kulcsszavak: nyitott részvétel, kortárs építészet, kiállítás, egyensúly, méltóság, korszerűség, karakter, szépség

Abstract

What is contemporary architecture like? How can it be characterized? The interest about the designed environment comes naturally from the public, these questions find the curator of architecture in every era – it cannot arrive unexpectedly – yet it is perplexing, because despite all caution and effort, it is increasingly difficult to give an authentic and representative answer to it. Because there is no good answer, only a plurality of answers may exist. Whether we look around in our built environment, in professional magazines or in virtual space, the impact is so heterogeneous, as if countless ideas, even completely contradictory ones, are condensed into a space-time reality. The waves of different styles, tendencies and trends arrive to the present faster and faster, blurring the contours of the categories. How can a curator create a representative exhibition of contemporary architecture in such a changeable situation?

Snapshot of Contemporary Architecture exhibition was initiated by the Széchenyi Academy of Letters and Arts in spring 2024, and was not created based on style categories, ideological orientation, along clear aesthetic preferences, or even by the subjective selection of the curators, instead an open call was launched to gather material around central cultural themes. Thus, the exhibition did not offer the representation of Hungarian Architecture only by the members of the Academy, but the initiation opened the door wide to the entire society of architects. This gesture of open invitation was the core of the curatorial concept, and it had the full support of the academics. Instead of a strong

control, curiosity came to the fore; instead of certainty of knowledge, the desire for a fresh understanding of the diverse phenomenon was more important.

The curators offered five concepts and their rich fields of meaning for interpretation: Balance, Dignity, Character, Beauty and Modernity. One hundred artists and architectural practices met the formal requirements of the call – thanks to luck, the totality of the submitters – were included in the exhibition. There were no selections made by the curators Krisztina Somogyi and Balázs Biri but they only filtered the works to see if they fit to the formal requirements. The essence of the curatorial proposal was primarily to create a fresh, researchable material, a snapshot of contemporary architecture free for interpretation. The totality of the two hundred and twenty textual and visual reactions exhibited in the big hall of FUGA, Budapest Center of Architecture in September 2024 is an exciting research corpus, the interpretation of which can bring us closer to how contemporary architecture in Hungary is taking shape. The material will also be published in the form of a (digital) book in the fall of 2025 expanding the possibility of research further.

Keywords: open call exhibition, contemporary ideas, equilibrium, dignity, modernity, character, beauty

Fától az erdőt?

A művészeti jelenségek megértését alapvetően kétféle szemlélettel közelíthetjük meg: nyelvészeti fogalommal élve, a szakértők viselkedhetnek deskriptív módon, tehát vállalkozhatnak a látottakból kiinduló, arra alapozó leíró fogalmazásmóddal, vagy dolgozhatnak preskriptív szemlélettel, azaz előre megfogalmazhatnak erőteljes víziót, előírhatnak olyan programot, amelyet követni szükséges. A leíró jellegű kiállítások, kutatások és írások célja, a megértés és a reprezentáció. Eszköze a körbetekintés és begyűjtés, majd az osztályozás, amely az anyag belső lüktetéséből felemelkedő periodizálás vagy kategória, amit aztán értelmező narratíva tesz befogadhatóvá. Ez a körbetekintés olyan panoráma kép, ami időbeli vagy térbeli távlatot kíván meg. Ahogyan Petőfi (1846) fogalmazott: „Az idő igaz, s eldönti, ami nem az”, tehát a szelektálás a távlatnak köszönhetően kirajzolódó minőség következménye. Az ilyen átfogó, értelmező kiállítások készítése jellemzően komoly intézményi háttérrel szokott megvalósulni, a Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ számára készülő új épületet – a meglévő intézmény téri és talán személyi kiteljesedését – azért is várja a (kurátori) szakma, mert a különböző léptékű kiállítóterek és a mögötte lévő archiválási és kutatási háttér ad igazán komoly lehetőséget majd arra, hogy megbízhatóan és rendszeresen kézbe vegyünk és újraértelmezzük a létrejött értékeket.

A perióduskora és lezárt életművekre visszatekintő kiállítások mellett, időről időre kortárs mustra készítése is felmerül tágan reprezentáló szemlélettel: a Műcsarnokban rendezett Szalonokat, ezzel a szándékkal indította útjára 2014-ben Fekete György az MMA akkori elnöke. Ilyen értékelő kiállításnak tekinthetjük a Budapesti Építész Kamara Nívódíj pályázatait, a Magyar Építőművészek Szövetségének Visegrádi Négyek Családi Házai pályázatát vagy a Reischl Gábor által még 2006-ban indított Fialatok feketén-fehéren (fff) című pályázatot, utóbbi a 40 év alatti építészek nevezett épületeit gyűjti és értékeli. A kortárs kiállítások készítésének komoly nehézsége azonban az említett távlat hiánya: a kurátor benne van a dolgok sűrűjében, interpretációja szükségszerűen mélyen személyes, ezért esetleges tapasztalati élményanyagából indított. Ennek okán nehéz kérdés, hogy mennyire lehet széleskörű, neutrális és reprezentatív a válogatás, avagy mennyire uralja azt ízlésbeli vagy szándékbeli előhangoltság. Az építészet területén a kortárs alkotásokból készítendő széles válogatás erőteljesebb nehézségként mutatkozik, mint a képzőművészetben, hiszen a szem előtt lévő alkotások, így akár nagy presztízsű, méretű, híró és elismertségű épületek sem feltétlenül képviselnek komoly építészeti értéket, sokszor akár a közízlésnek, akár a beruházói szándéknak, akár a politikai akaratoknak való megfelelésnek köszönhetik láthatóságukat. Ezzel párhuzamosan pedig a jelenkorra jól rezonáló izgalmas felvetések vagy nem valósulnak meg – ezek meglétét (ötlet)pályázatok nem nyertes pályaművei között lehet fellelni –, vagy olyan kisléptékű alkotások, amelyek rejtve maradnak, esetleg kisebb kiállításokon jelennek meg. A fiatal építészek kisebb léptékű, akár kísérleti kiállításainak legtöbbször a Kortárs Építészeti Központ (KÉK) vagy a FUGA Budapesti Építészeti Központ adnak helyet, a Helyzetkép kiállítás számára utóbbinak a nyitottsága fontos szempont volt a helyválasztásban.²

A jelenkorban készülő épületek és alkotóik közül való szelektálás több dilemmát is felvet: a markáns szűkítés bátor, magabiztos és vonzó kurátori vállalkozás, befogadhatóan homogén képet adhat, ugyanakkor hiányérzetet kelthet mind az alkotókban, mind a befogadóban; a széles merítés demokratikusabbnak és reprezentatívabbnak tűnik, de gyakran kezelhetetlen mennyiséget és értelmezhetetlenséget eredményez. Vincze László építész, a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia Építőművészet Osztályának vezetője 2024 tavaszán azzal keresett meg, hogy egy olyan kiállítás létrehozása a céljuk, amely képet ad nemcsak az építész akademikusok alkotásairól, hanem egyben nyit, a fiatalabb generációk irányába is. Az első beszélgetésen, amelyre a BME Középülettervezési Tanszékén került sor és Vinczén kívül Csomay Zsófia, Koszorú Lajos, Róth János és Szabó Levente akademikusok vettek részt 2024 májusában, elmondták, hogy a

² A Helyzetkép kiállítás befogadásáért köszönet illeti, Asbóth Kristóf a FUGA művészeti vezetőjét, Földszin Rhea ügyvezetőt és persze a Budapesti Építész Kamara vezetőit is.

mögöttük lévő év során számos egyéni felvetést vitattak meg házon belül, de egyik mellett sem tudtak megnyugtató módon elköteleződni. Még egy ilyen kis közösségben is igen eltérő elképzelések vannak arról, hogy miként lehet az építészek számára fontos témákat bevinni a kiállítótérbe: a hagyományosabb alkotói életműveket bemutató tablóktól a politikai aktivizmusig igen széles skálája volt a felvetéseknek.³ A beszélgetések kapcsán hamar eljutottunk a nehéz kérdésekig: mennyire legyen tág vagy szűkös a válogatás? Van-e olyan megfogalmazott szándék, ami meghatározza a döntés szempontjait? Mivel azt a választ kaptam, hogy ennek eldöntése is a koncepcióalkotás része, így a Helyzetkép kiállítás létrehozásában az első dilemmák a reprezentálhatóság és szelektálhatóság körül forogtak. Ez a téma túlmutat a konkrét folyamaton, mélyen érinti a kurátori szerepről való gondolkodást csak úgy, mint a kortárs magyar építészet sajátosságának megfogalmazhatóságát, avagy éppen ellenkezőleg, az erős karakter vagy gondolat hiányának a kérdéskörét.

1. kép

Helyzetkép kiállítás meghívó

Terv: Tóth Lili grafikusművész

³ A Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia Építőművészet Osztályának tagjai 2024 őszén: Czigány Tamás, Csomay Zsófia, Demeter Nóra, Dévényi Tamás, Dobai János, Getto Tamás, Janesch Péter, Kalmár László, Karácsony Tamás, Koszorú Lajos, Lázár Antal, Magyar Péter, Magyar Éva, Mátrai Péter, Meggyesi Tamás, Nagy Iván, Patonai Dénes, Pazár Béla, Pelényi Margit, Perényi Tamás, Roth János, Skardelli György, Schneller István, Sugár Péter, Sylvester Ádám, Szabó Levente, Szalai András, U. Nagy Gábor, Vincze László, Winkler Barnabás és Zsigmond László voltak.

Vannak-e ma stíluskategóriák?

A deskriptív szemlélet mellett a kurátori-szerkesztői attitűd másik lehetséges pozíciója preskriptív, tehát előíró jellegű. Ez a hozzáállás nem a jelenségek tágasságának a megértéséből indít, hanem egy erőteljes értékszemből, meggyőződésből vagy preferenciából; alapja egy pontos idea arról, hogy mitől lesz egy alkotás jó vagy szép, ergo egy épületnek milyennek kellene lennie. Szélsőséges, politikailag motivált példája ennek az előíró logikának a szocialista realista doktrína, amelynek következtében az építészeknek jól értelmezhető keretrendszerben kellett alkotniuk, a létrejövő munkák így érthetően egyfajta homogenitást mutatnak, ami később – mondjuk manapság – az értékelésük kapcsán az alkotásokat összehasonlíthatóvá teszi. De nemcsak diktatúrák írnak elő alkotói viselkedésmódokat, hanem minden korban születtek olyan erőteljes megfogalmazások, amelyek iránymutatóként működtek. Adolf Loos vagy Le Corbusier írásai, a Bauhaus iskola programja, avagy Venturi Ellentmondás és összetettség az építészetben című munkája is deklaráció arról, hogy mi a jó, az arányos, a szép. A létrejövő iskolákhoz vagy stíluskategóriákhoz kapcsolódó alkotóknak a bemutatása a kurátor számára hálás feladat, hiszen a válogatás keretrendszere adott, az anyag befogadhatóan homogén, de árnyalataiban sokféle lehet, amit éppen a szakértői munka tehet érdekessé, újszerűvé. Modern, új, modern, szoc-reál, brutalista, szoc-modern, posztmodern, dekonstruktivista, high-tech, organikus, regionalista, blob, skin, új pragmatista, új tradicionalista – hosszan sorolhatnánk azokat a fogalmakat, amelyeket az elmúlt évszázadban használtunk az építészeti tendenciák meghatározására, és amelyekről érdekes építészeti kiállítások készülnek mind a mai napig. Akár preskriptív módon, akár egyfajta korszakjelként azonosított stílus leírásaként keletkeztek is ezek, de hosszabb vagy rövidebb ideig hasznos értelmezési kereteket adtak alkotónak és befogadónak egyaránt. Vannak-e ma ilyen trendek? Van-e olyan hang, és van-e olyan állítás, amely ideig-óráig érvényes értékrendként azonosítható marad, ami mögé (vagy elé) felsorakoznának jeles építészek és elméleti szakemberek?

Kate Nesbitt (1996) *Theorizing Architecture – A New Agenda for Architecture 1965–1995* című antológiájának fejezetcímeiben még alkalmaz tematikus címkéket, így olyan fogalmak követik egymást, mint a posztmodernizmus, szemiotika, strukturalizmus, posztstrukturalizmus, historicizmus, kontextualizmus, Velencei Iskola, fenomenológia és kritikai regionalizmus. Az új évezredhez közeledve azonban már csak ténamegjelölések szerepelnek, így a gender kérdések, a feminizmus, a fenségeshez vagy a természethez való viszony nevesítődik. Az építészeti állítások sokfélesége már 1996-ban is okozott nehézséget, erről így ír a szerkesztő beköszöntőjében: „*A fejezetek tematikus és*

paradigmatikus (...) szerkezete a különböző kiáltványok és viták közötti lényegi kapcsolatok tisztázását célozza, az egyes részek bevezetései alátámasztják ezeket az összefüggéseket. Az elméleti nézőpontok összetettsége és sokfélesége miatt sürgősen szükség van a nézőpontok koherens bemutatására.”⁴ (1996: 13) A könyv folytatásaként értelmezett *Constructing a New Agenda – Architectural Theory 1993–2009*-es kötetben A. Krista Sykes viszont már nem hoz létre tematikus kategóriákat, hanem kronologikus sorrendben, évenként haladva sorolja egymás mögé azokat az elméleti írásokat, amelyekre fel akarja hívni a figyelmet (Sykes 2010). A könyv 2010-es előszavában a jelenkor leírására a „myriad tendencies” kifejezést használja és az uralkodó elméleti diskurzus teljes hiányáról polemizál. „Az 1960-as évek közepétől az 1990-es évek közepéig tartó időszakban még létezett uralkodó diskurzus, amely a megközelítési módok sokfélesége ellenére a tudományág újrafogalmazására és az építészet egy új formájának megteremtésére törekedett. A jelenlegi helyzetet azonban más, úgy tűnik, nincs olyan átfogó koncepció, ami ezt a feladatot felvállalná, a korábban ezt a felelősséget felvállaló terület – a kritikai építészetelmélet – maga is átmeneti, ha nem a krízis állapotában van.”⁵ (2010: 15–16) Eeva-Liisa Pelkonen megfogalmazásában ezzel szemben a változás nemcsak a koherens kép és a vezérfonalak elvesztéseként értelmezhető, hanem szabadságként is: „A modernista kiállítás ellenében, amely gátlástalanul népszerűsítette a modernista építészetet a modernizáció által előidézett minden lehetséges probléma megoldásaként, legyen szó akár a lakhatásról, akár közegészségügyről, a kiállítások új generációja arra szólította fel a résztvevő építészetet és a látogatókat, hogy egyszerűen csak elmélkedjenek a gyorsan változó világ kihívásairól.”⁶ (Pelkonen 2018: 13). A jelenkornak a lehetősége tehát a gyors változásnak a felmutatása, és ennek kapcsán az elgondolkodtatás lehet a célja, lehetősége és egyben a felelőssége is, nem pedig az éppen rögzült stíluskategóriák megerősítése vagy új trendek bevezetése.

⁴ „The chapters’ thematic and paradigmatic (...) organization is intended to clarify substantive relationships among the different manifestos and polemics, introductions to each pieces support these linkages. Because of the complexity and multiplicity of theoretical viewpoints, a coherent presentation of the arguments is urgently needed.” p.13. (saját fordítás)

⁵ u.o. „Thus, during the period spanning the mid-1960s through mid 1990s, there did exist a prevailing discourse that, despite varying methods of approach, sought to reformulate the discipline and carve out a niche for architecture. What is different about the current moment is that there appears to be no overarching concept dedicated to this task, and the notion previously charged with this responsibility – critical architectural theory – is now itself in transition, if not in crisis.” p. 15–16. (saját fordítás)

⁶ Pelkonen, E.L. (2018): *Exhibit A: Exhibitions That Transformed Architecture, 1948–2000*. Phaidon Press. p. 13 „unlike the modernist exhibition, which unabashedly promoted modernist architecture as a solution to all possible housing problems brought by modernisation, be it housing or sanitation, the new generation of exhibitions called for participating architecture and visitors to simply contemplate the challenges facing the rapidly changing world.” (saját fordítás)

A magyar helyzet is heterogén jellegű és változása évtizedes visszatekintéssel is érzékelhető, még ha ennek sebessége nem is mérhető össze a leggyorsabban – akár brutálisan gyorsan – alakuló megapoliszok kultúrájával, vagy akár csak a nyugat-európai építészeti központok szellemiségével. Balázs Mihály (2024) a Helyzetkép kiállításra beküldött egyik gondolatát ide emelve: „...életterünk, fizikai és szellemi környezetünk egyaránt folyamatos, de nem egyenletes, sőt időnként kifejezetten hektikus mozgásban van. Az építészet mint az emberi lét egyik vetülete, hasonló elv szerint működik. Dinamikus egyensúlyban él a ház, az utca, város és a táj, nincs végleges alaprajz, végleges utcakép, csak változás van. A rendszer szuszog, a levegővételek közötti pillanatnyi nyugalom új gondolatok megvalósulásának esélyét kínálja. Az életben csak dinamikus egyensúly létezik.”⁷

Érdekes visszagondolni arra, hogy még nem is olyan régen Reimholz Péter az építészeti gondolkodás belső mozgását, a különböző szemléletmódok váltakozását kiszámítható folyamatként fogalmazta meg a Janáky – Zalaváry – Gulyás című, a MOME-n tartott építészeti konferencián⁸. Ezzel szemben ma ezek a váltások nem érzékelhetők tisztán. 2008-ban Reimholz még úgy fogalmaz, hogy „létezik és működik az építészeti alkotás folyamatában egy bizonyos erő, egy készítés, pontosabban egy erőpár, egy kettős természet”, amit ő realista és absztrakt (modern) szavakban rögzített, és amit egy diagramon időben egymást követő *ellentétes, másnemű* periódusokként, kvázi egymást váltó irányultságokként határozott meg. Ma ritmusváltás helyett párhuzamosan dörömbölnek különböző szólamok. Nem a változás, hanem annak a tempója ma az új: a felgyorsulás miatt mind a jelenségek megismerése, mind az értékelése komoly nehézség. Mitől lesz *korszerű* valami ma egy ilyen összetett helyzetben? Az építészet időbelisége, az egyre gyorsabb változás, az ehhez való adaptálódás és a folytonosság kérdéseinek az értelmezését is felkínáltuk a Helyzetkép kiállításon, a Korszerűség hívószavakra érkező válaszokból igen összetett és ellentmondásos kép vetült elénk.

⁷ Balázs M. (2024): Egyensúly, Helyzetkép kiállítás

⁸ 2008. január 08. Forrás: <https://epiteszforum.hu/uploads/files/2008/01/a-teljes-cloadas-fotokkal.pdf>

2. kép

Helyzetkép kiállítás részlet az installációból és falnézetből

Fotó: Biri Balázs

És ha nincsenek? – A kurátori pozíciók dilemmái

A különböző karakterek és értékrendek párhuzamossága nem csak az alkotókra, hanem a kurátorok és szerkesztők munkájára is igaz. Ma számtalan érvényes kritikai válogatás készíthető, hiszen az építészeti minőség szempontjából kimagasló, de különböző szemléletű épületek közül tetszőleges szelekciók hozhatók létre, nem létezik olyan erőteljes kánon, amelyre rá kell találni. Ezt lehet megélni két évente a Velencei Építészeti Biennálé kurátori pályázatainál és a megvalósult pavilonok bejárása során is. Ad absurdum ez azt is jelenti, hogy nincsen értelme mellékvágányokról vagy perifériáról beszélni, hiszen a mikrotörténetek korszakában az érvényesség leginkább az érdekességgel korrelál. Paul O’Neil megfogalmazásában *„Az 1980-as évek végétől kezdődő időszakban új paradigmát érzékeltet az elmozdulás a „kurátor” szó főnévként való használatától – amely a hagyományos múzeumi funkcióhoz kapcsolódik – a „kurálni” vagy „kurátorkodni” igei,*

tehát cselekvő használat felé, amely a narratívák konstruálásának gyakorlatát sugallja”⁹ (O’Neil 2016: 32). A kurátor tevékenysége kapcsolódhat oktatáshoz, terep- vagy műhelymunkához, participatív folyamatokhoz vagy kutatómódszertanokhoz és a narratíva alkotásban, kommunikációban és edukációban vállal szerepet. Az oktatáshoz kötött kurátori szemlélet szép példája volt számomra az Ismeretlen Iparterv kiállítás a Walter Rózsi villában¹⁰, ahol nem a jeles szocialista nagyvállalat munkásságának teljességét kívánták bemutatni, hanem egyetemista kurzus keretén belül, hallgatók kerestek számukra érdekes kapcsolódási pontokat és mutatták meg azokat inspiratív installációkban. Az anyag ennek következtében élni kezdett, aminek fontosságát a kiállításmegnyitón megjelent volt ipartervesek igazolták vissza. A kutatói szemléletű kurátori munka megjelenítésének jeles példája a Bary Bergdoll Frank Lloyd Wright at 150: Unpacking the Archive¹¹ című kiállítása is, ahol szintén nem a művek összességének újbóli és teljeskörű bemutatása, hanem sajátos kutatási horizontok megnyitása volt a cél a további lehetséges Wright kutatások inspirálására. Ennek érdekében kiállítási tapasztalattal nem rendelkező, Wright életművét nem ismerő szakembereket invitáltak arra, hogy az archívumban keresgélve saját nézőpontjukból emeljenek ki alkotásokat az életműből. Ezt a kutatói szemléletet magam is megtapasztaltam 2010–2011-ben Londonban az LCC design- és építészetkritikai Mester kurzusán, amikor a British Telecom archívuma és az egyetem között létrejött együttműködésben a kurátori feladatunk az archívum bármelyik anyagával való kapcsolatteremtés volt, a választott tárgyhoz kellett személyes tudást és érdeklődést kapcsolva kiállítási anyagot készíteni.¹²

A Helyzetkép kiállítás létrehozásával az elsődleges célunk, egy kutatásra méltó nyersanyag létrehozása volt, amelynek értelmezése részint a kiállításhoz csatolt eseményeken, részint a látogatók által, részint a 2025-ben megjelenő online könyv közreadásával valósul meg. Visszaulva a preskriptív és deskriptív alapállás dilemmájához,

⁹ O’Neil, P. (2016): *The Culture of Curating and the Curating of Culture(s)*, The MIT Press. p. 32 „the period from the late 1980s onward has seen a paradigmatic shift away from the application of the noun ‘curator’, with its link to a traditional museum function, toward the use of the verb ‘curating’, which implies a practice of constructing narratives.” (saját fordítás)

¹⁰ Haba P., Cwickl A. (kurátor) (2023): *Ismeretlen Iparterv – Egy tervezővállalat hőskora 1948–1970 című kiállítás (kurátorok: a MOME Designkurátor képzésének hallgatói: Agócs Gyöngyvirág, Bálint Júlia, Bényi Lilla, Domokos Kázmér, Gallai Renáta, Gollob Lilla, Gulyás Janka Eszter, Horváth Franciska, Kardos Orsolya, Kató Emese, Meszelics Júlia, Muszka Sára, Pokker Lili)*

¹¹ Bergdoll, B. (curator) (2017): *Frank Lloyd Wright at 150: Unpacking the Archive*, MOMA

¹² *Seeing Voices: Inside the BT Archives* (2011): kurátorok: Alex Cameron, Xanthia Hallissey, Sarah Handelman, Prachi Khandekar, Kate Nelischer, Somogyi Krisztina, kurzusvezető: Teal Triggs, Anna Gerber, London College of Communication, 2011. március

mivel a jelen helyzet mindkét bemutatásmód elé komoly gátat emelt, hiszen nem érzékelünk olyan uralkodó trendet, amit indulásként szelekciós elvként magunknak előírhattunk volna, és nem állt rendelkezése olyan jól körvonalazott alapos gyűjtés sem, amelynek elemzésére pár hónap alatt vállalkozhattunk volna, ezért egy olyan közeg kialakítása tűnt hitelesnek, amely természetes módon nyitott és heterogén, de strukturált szempontok szerint interpretálható. A korjelleg ezért nem preconcepcióként, hanem hívószóként, egyfajta kíváncsiságként volt jelen a kiállítás kezdetekor.

Elvetettük a rögzült kategóriákban való gondolkodást elvi okból is, és azért is, mert a SZIMA akadémikusok munkáit ismerve sem volt érdemes erőteljes kortárs karaktert vagy stílusjegyet keresni, már csak azért sem, mert a fiatalabb építészek munkáiban bizonyosan nem lennének érvényesek azok a szelekciós elvek, amiket az idősebb korosztály munkái kapcsán desztillálhattunk volna. Az érett és idősebb, 70 feletti korosztályban ugyan léteznek gondolati hasonlóságok az alapokban – ezek a generáció építészeteinek modernista szemléletű egyetemi képzésből következően adódnak –, de a jelenkorra való érzékenység már náluk is sokféle. Ráadásul az olyan terminusok, mint amilyen a modern, poszt(poszt)modern, organikus vagy regionalista véleményem szerint már nem segítik az építészeti diskurzus előremozdulását, hanem inkább politikai térbe tolják át az alkotókat és munkáikat. Azok a gondolati kategóriák, amelyeknek eredeti célja a gondolkodás támogatása volt, ma éppen ellenkezőleg hatnak: leegyszerűsítik a kommunikációt, gátolják a nyers megfigyelést, címkéznek, sőt akár stigmatizálnak is. Minket ezért sokkal jobban érdekelt a rögzült fogalmaktól való elszakadás; annak értelmezése, hogy mi a változás iránya, illetve, hogy miként lehet ebbe az alakuló folyamatba támogatóan beavatkozni. A kiállítást ezért nyitott lehetőségként hirdettük meg, adatgyűjtéssel indítottunk, kutatói attitűddel dolgoztunk.

3. kép

Helyzetkép kiállítás elsőrendezésben a FUGA nagytermében

Fotó: Somogyi Krisztina

A megfogalmazott, nyitott szemléletű kiírásnak a szép következménye, hogy a rövid idő és a nyári időszak ellenére száz helyről kaptunk anyagot. A mennyiség mellett a beküldők korfájának is nagyon örültünk. Bár pontos adatokat az alkotók életkoráról nem kértünk, és egyes beküldéseket irodáktól kaptunk, így csak becslésekbe bocsátkozhatunk, mégis jól láthatóan a fiatal 30 év feletti és az idős 70 évet meghaladó korosztályból is nagyon szép számban kaptunk munkákat. Értékelésünk szerint a 70+-os korosztályból 13 alkotás érkezett, a fiatalok és a középkorosztály a munkák kb. 25–25%-át adta, a legtöbb alkotás az érett alkotóktól, tehát (durván számolva) az 55 és 70 év közötti korosztályból érkezett. Minden korosztály megszólítva érezte magát, ami nemcsak azért nagyon pozitív visszajelzés, mert a célja is ez volt a kiírásnak, hanem elsődlegesen azért, mert ez azt is jelzi, hogy az építészek társadalma nem esik élesen szét generációkra, köztük létezik aktív párbeszéd. Ez egy fontos állítás, amely a tudástranszfer folyamatosságát jelzi, ami a szerves fejlődés lehetőségét vetíti előre. Ebben bizonyosan szerepe van az olyan fontos iskoláknak, mint amilyen a Mesteriskola, a Vándoriskola vagy a DLA képzések. Különösen a BME Építőművészeti Doktori Iskola aktív és végzett hallgatóinak a jelenléte volt kiemelkedő, de a MOME képzéséről is érkeztek fontos alkotások. Ezeken a képzési helyeken a nemzetközi példák és alkotók mellett, az idősebb építészgenerációval való közös munka – pályázások, kutatások – megteremtik a párbeszédet. A kortárs magyar építészeknek vannak olyan szervezeteik, formális és

informális iskoláik tehát, amelyek körül jól működő közösségek sűrűsödnek, de egy kivétellel nem stílusirányzatként érdemes gondolni rájuk. Az alkotók a közösségekben meg tudják őrizni alkotói autonómitásukat, akár eltérő érdeklődésüket vagy ízlésüket egy magas szakmai sztenderd megtartása mellett. A SZIMA építészeti felfogása sem homogén – nyitott szellemiségüknek bizonyosan köszönhető, hogy a kiállítási felkérésre ilyen sokan reagáltak.

Az önkéntes alapon való jelentkezés, mint módszer azonban komoly veszéllyel is járt: egyrészt kérdés volt, hogy képesek vagyunk-e megszólítani az építészek közösségét – erről egy hónap alatt bebizonyosodott, hogy félelmünk alaptalan volt – másrészt a már említett heterogén jelleg leképeződése volt előrejelezhető a kiállítási anyagban – ez visszaigazolódott és ezzel tudatosan foglalkoztunk, A folyamat az Építészfórumon megjelent nyílt felhívással indult el, amelyet 2024. június 16-án tettünk közzé, és azt kértük, hogy a részvételi szándékot a hónap végéig regisztrációval jelezzék vissza az érdeklődők. Emellett a kurátorok és az őket támogató SZIMA tagok is küldtek szét leveleket ismerősi körbe, abban bízva, hogy a felhívás a nyár ellenére sokakhoz eljut. Az anyagok begyűjtését július végéig terveztük, de személyes kérésekre a vakáció miatt ezt meghosszabbítottuk, az utolsó anyagot augusztus 31-én fogadtuk be.

4. kép

Tér részletek a Helyzetkép kiállításról

Fotó: Biri Balázs

Terek, narratívák, pozíciók

A sokféle lehetséges kurátori narratíva egyik következménye, hogy a nézőnek olyan érzése lehet, hogy mindig történik valami új, valami izgalmas. Nem biztos azonban, hogy ez az alkotások szintjén igaz, sok esetben a válogatás nézőpontja értékelődik fel és válik izgalmassá, esetenként a kurátor szemléletmódja – a válogatás elve – tekinthető elsődleges alkotásnak. Emlékezetes és inspiráló példája ennek Wes Anderson filmrendezőnek és illusztrátor partnerének Jouman Maloufnak a bécsi Kunsthistorisches Museumban rendezett, *Spitzmaus Mummy in a Coffin and Other Treasures* című kiállítása¹³, ami a múzeum meglévő anyagaiból, teljesen különböző korokból és gyűjteményekből származó műtárgyakból állított össze inspiráló kiállítást. A műtárgyak közötti kapcsolatot a személyes válogatás erején túl az installáció erőteljes vizuális megjelenése, a scenográfiája tartotta össze, amelyet a Margula Architects jegyez.

A Helyzetkép kiállítás létrehozása kapcsán is a kezdetektől az foglalkoztatott minket, hogy a létrehozandó fogalmi, vizuális és térbeli koncepció tud-e olyan erős lenni, ami érdeklődést kelt fel, ennek köszönhetően új interpretációk irányába mutat. Az építészet kiállíthatósága kapcsán bár elsőként nem a bemutatás hagyományos dilemmái kerültek előtérbe, nem ahhoz kötődtek az első kérdéseink, hogy miként jeleníthető meg az építészet a kiállítótérben, vagy ahogyan Bary Bergdoll (2023) a Columbia Egyetem építész professzora tette fel a kérdést¹⁴ „*Mit is állítunk ki akkor, amikor épületekről mutogatunk fotókat a kiállítótérben?*”, hanem a reprezentativitással és érvényességgel kapcsolatosak voltak az első dilemmáink. A nyitott részvételi felhívás és az anyagot strukturáló gondolati fókuszok megfogalmazása után azonban a mit állítunk ki kérdés helyébe, a hogyan állítsunk ki problémakör került, hiszen hatásos vizuális és téri megjelenés hiányában a kiállítás bizonyosan befogadhatatlan, ergo értelmetlen lett volna.

A diverzitás kezelése egy építészeti kiállításon kiemelt fontosságú, a lényeghez szorosan kapcsolódik, a közös gondolkodás korai fázisában ezért hívtam be magam mellé Biri Balázs építészt, a Hetedik Múterem munkatársát, aki nemcsak számos sikeres kiállítás tervezésében vett alkotóként már részt¹⁵, hanem doktori kutatásának az akkor

¹³ Anderson, W., Maloufnak, J. (2018–2019): *Spitzmaus Mummy in a Coffin and Other Treasures* című kiállítása. Kunsthistorisches Museum, Bécs. építész: Margula Architects <https://www.margula-architects.com/spitzmaus>

¹⁴ Elhangzott: Bergdoll, B. (2023): *The Paradoxical History of Exhibiting Architecture: Challenges and Potentials*. című előadásában, Walter Rózsi villa, 2023. március 21.

¹⁵ Biri Balázs által tervezett kiállítások: Arch&Edu, azaz BME ÉDI 2017-es könyvbemutatójára készített installáció a FUGÁban, Lipcsei Könyvvásár magyar pavilonja, 2018, a II. Ipar- és Tervezőművészeti Nemzeti Szalon installációja 2022.

még formálódó – a kiállítás óta sikeresen megvédett – témája is ez (Biri 2025). A folyamathoz aktívan kapcsolódott még Tóth Lili grafikus, Vincze László és Szabó Levente építészek, akik a döntési pontokon véleményükkel segítették a bemutatás módjának leegyszerűsödését, lényegiségét, ezáltal hozzájárultak a kiállítás nagy sikeréhez. Egy olyan kreatív folyamat tudott megvalósulni, amelyben a szűkös anyagi és időkeretek, illetve a belső igényként megfogalmazott minimális hulladék létrehozásának a korlátja játékos hatású volt, mert egyre jobban redukálta, sűrítette az installáció megjelenési eszköztárát. A száz kiállító kettőszázhusz munkája, száz darab 600x200x200mm méretű pórusbeton falazóelemre, kvázi posztamensre került rá, az anyagot a kiállítás végeztével Kemes Balázs építész közreműködésével a Magyar Máltai Szeretetszolgálat vitte el, és építette be rászorulóknak számára készülő épületekbe. A munkák a 200x200mm-es fa rétegteltemez lapok két oldalára lettek felkasírozva: egyik oldalon a képi üzenet, másik oldalon a hozzá tartozó szöveges gondolat volt megtekinthető. A lapok élet színekkel voltak kategóriáknak megfelelően megjelölve, ha egy alkotó mind az öt témára reagált egy-egy gondolattal, akkor az ő posztamensén a lapok egymásra rakva, színes tömbként jelentek meg.

5. kép

A kör alakban elrendezett posztamensok a Helyzetkép kiállítás megnyitója előtti órákban

Fotó: Somogyi Krisztina

A posztamensok téri pozíciója a kiállítás során több alkalommal is átépítésre került a FUGÁ-ban rendezett eseményekhez alkalmazkodva, egyben támogatva azt a szándékot, hogy a téralakítás és a grafikai megoldás adatvizualizációs eszközként is segítse a befogást.

A megnyitó eseményének nagy kört formáló alakzata volt a legfontosabb és leghatásosabb elrendezés: a körnek nemcsak az emlékezeti értéke és geometrikus alapformaként vizuális értelmezhetősége volt a legerőteljesebb, hanem egyben szimbolikus gesztusként is kiemelkedő volt. Különböző korú és hozzáállású építészeket font egybe. A körben egymást ábécésorrendben követő posztamensek elrendezése, a képpel felfele néző lapok látványa végképp feloldott mindenféle előfeltételezést. A kör két helyen felnyílt, befogadóvá vált, a belül megrendezett megnyitó a kiírás szabad gesztusára erősített rá. Ez a homogén elrendezés olyan értelemben is egybecsengett a meglévő kategóriákat leváltani kívánó kuratori koncepciónkkal, hogy a nézőt megfosztotta a célirányos olvasatoktól: mindenki a keze ügyébe kerülő képet fordította fel, egy-egy munkát emelhetett magához közel, így teremtve meg a személyes interpretáció közegét egy gondolat-kép és a befogadó között.

6. kép

A hosszanti és a tematikus, szétszóró elrendezések a kiállított munkákkal

Fotó: Biri Balázs

A posztamensek másik két formációja szabadon hagyta a FUGA főhajóját, hogy ott a kiállítás alatt események kapjanak helyet, így a FUGA agendájához igazodtak az átrendezések: hol egy vonalba rendeződtek a téglák, hol tematikus csoportokba, szigetekbe szóródtak szét, ezzel is támogatva, hogy a különböző alkalmakra érkező építészek

más és más módokon találkozhasanak a munkákkal, amik reményeink szerint más és más interpretációk irányába nyitottak utat.

A beérkezett anyag elsődlegesen tehát a FUGA terét foglalta el, nem pedig annak falait. Azonban azok sem maradtak üresen: a terem belső, hosszanti falán tematikákhoz rendelve fekete-fehérben és kicsinyítve az összes alkotás volt látható, köztük a nemzetközi építészeti szcénához és a kultúránkat formáló filozófusoktól válogatott tömör idézetek jelentek meg. A bejárathoz közeli falon a kiállítást létrehozók szándéka és a résztvevők névsora volt olvasható. A terem hátsó falán pedig annak a hét építésznek, volt SZIMA tagnak állítottunk emléket egy–egy személyes, eredeti alkotással, akiknek a hiánya fájón érzékelhető. Időrendben haladva Zalotay Elemér (1932–2020) Milwaukee, International City Design Competition (1987) című alkotása, egy gúla alakú felhőkarcolóról készült tusrajz, olyan erőteljes vízió, amely erős kontrasztban állt a kiállítás többi anyagával.

7. kép

Zalotay Elemér és Virág Csaba egy-egy alkotása a FUGA hátsó falán
a SZIMA tagok értékdeklarációja mellett

Fotó: Biri Balázs

Virág Csaba (1933–2015) munkásságát a Magyar Távirati Iroda székházáról készített vázlattal jelenítettük meg, Turányi Gáborra (1948–2020) a fia számára születésnapjára ajándékként készített, Építészeti mesék című (2016) képeslapsorozattal emlékeztünk, az anyagot fia juttatta el nekünk. Tomay Tamás (1948–2021) életművéből Galina Zoltánnak köszönhetően az utolsó tervezett épületének, a budapesti Bogár utcában lévő családi háznak a tervváltozatai közül válogattunk. Nagy Bálint (1949–2022) jelenléte a FUGA falán sokszorososan összetett helyzetet teremtett, Öry Júliának köszönhetően az 1987-ben New Yorkban készült Szék/ház munkáját állítottuk ki, Rajk László (1949–2019) munkáiból pedig a politikai aktivitásához kapcsolódó Szász Béla: Minden kényszer nélkül című regényéhez készített Szamizdat borító vázlattervét (1984) jelenítettük meg Rajk Juditnak köszönhetően. A legnagyobb kihívás talán Puhl Antal (1950–2023) nemrég elhunyt építész munkásságának a bemutatása volt, mert ahogyan azt Dajka Péter kollégája megerősítette, alig maradt eredeti rajz utána, így 2022-ből az utolsó családi ház tervének színezett nyomtatát állítottuk ki. E hét munka műalkotásként, szépen kerektezve volt megtekinthető, kontrasztként erősítve azt az állítást, hogy a FUGA termében lévő kétszázhusz gondolati reakció – írások és képek, többnyire a beküldők saját épületeiről fotók vagy rajzok – nem tárgyi mivoltukban értékek, hanem szellemi értelemben alkotások. Az installáció nagyon pozitív visszhangra talált, a redukált megjelenítési mód szépen egyensúlyozta a munkák sokféleségét. Különösen a legfiatalabb kiállítók közül érkezett vissza olyan pozitív reakció, hogy izgalmas és felemelő volt munkáikat együtt, egyforma feltételekkel látni a mesterekével.

8. kép

Hét alkotó, hét alkotás – emlékfal a Helyzetkép kiállításon

Fotó: Biri Balázs

Egyensúlyba hozható-e még a világ?

A kiállításra invitáló felhívásban olyan viszonyulásokat vagy érzékenységeket kínáltunk fel mérlegelésre, amelyek akár világjelenségként vannak jelen, akár a magyar kultúra szempontjából lényegesek: ezeket öt témába rendezve adtuk közre. Ezzel arra a helyzetre reagáltunk, hogy az építészetben a 2008-as világválság óta jól érzékelhető egy olyan szemléletváltás, amely ellép a starchitect fogalommal jelzett önmegvalósító gigaprojektoktól és mind a társadalom, mind az ökológia irányába sokkal empatikusabb. Nagy örömkre, mindegyik felkínált fogalomhoz szép számmal érkeztek válaszok, bár érzékelhetők köztük különbségek. Az Egyensúly téma talált be a legjobban (55 beküldés), ennek lényegét Koszorú Lajos építész, a SZIMA akadémikusa így fogalmazta meg a kiállításra beadott válaszában: *„Az összeomlás útján haladó civilizációnk központi kérdése, hogy képes-e önkorlátozással, gyökeres magatartásváltoztatással új egyensúly felé evickélni. Egyes szakértők szerint ez lehetséges, mások apokaliptikus víziókat vetítenek előre, de belátható, hogy a fogyó erőforrások, a polikrízisek, a háborúk világában az építészet–építészek felelőssége meghatározó. Alapvető szakmai és morális kérdés, hogy e kihívásokra az építészet képes-e a kor-szerűség kontextusában az építés dimenzióiban érdemi válaszokat, méltó megoldásokat, magatartásmintákat rövid idő alatt kialakítani.”*¹⁶ A kiírásban elsődlegesen felkínált fenntarthatósági vagy ökológiai értelmezésen túl – amit olyan fogalmakhoz kapcsoltak az építészek, mint a körforgásos gazdaság, energiatudatosság, újrahasznosítás, klímatudatosság, mértéktartás, arányosság, környezetszennyezés – számos más kérdéskör irányába is kinyílt téma, ez jellemzően dichotómiákba rendeződő szemlélettel jelent meg. Múlt és jelen, archaikus és modern, falu és város, ember és gép, épített és természeti környezet, fedett és nyitott terek, statikai és mechanikai állapotok, tökéletes és tökéletlen helyzetek, igény és valóság, egyén és közösség szópárok formálódtak, a beküldők kitértek a méltányos lakhatás, a reziliencia, a társadalmi válság, a dinamikus változás és a kontraszthatás kérdéskörére is.

A hazai diskurzusból már pár éve megjelentek olyan hangok, amelyek a nem-építés mellett érvelnek, és kifejezetten lelkiismeretfurdalást keltenek az építési tevékenység miatt. A MINUSPLUS (2024) csapata is kártékony erőről beszél, de lát kiutat az adaptive reuse, tehát a meglévő épületállomány használatának érzékeny újragondolásában. Ennek illusztrálására a 2021-es Budapest Diákváros, Nagyvársátelep és környezetének kialakítására kiírt építészeti tervpályázatukat hozták.¹⁷ *„Lassan fészkelődött be a napi egzisztencia fenntartó rutinkörök mellé a kollektív büntudat. Részei vagyunk annak*

¹⁶ Koszorú L. (2024): Egyensúly, Helyzetkép kiállítás

¹⁷ MINUSPLUS (2024): *Greenwashing Trauma, Budapest Diákváros, Nagyvársátelep és környezete pályázat 2021*. Egyensúly, Helyzetkép kiállítás

az iparágnak, ami a globális CO₂ termelés 40%-át adja, a belsőépítész az építőipar Fast Fashionje. Mi dolgozunk leghatékonyabban a természet egyensúlyának felborításán. Nem építeni – ez tűnik logikus reakciónak, de ez az építész élettel nem összeegyeztethető sérülés... Minősítések, ökológiai lábnyom számítások, tanúsítványok – a zöld marketing, a greenwashing és a deepfake káosza traumatizál és lebénít. Nincsenek mintáink, bizalmatlanok vagyunk – minden mindegy... Addig is, a továbbműködéshez megküzdési stratégiát kell keresnünk! Néhány elv, amibe kapaszkodunk: Adaptive Reuse – a meglévő felhasználása, kevés bontás, kevés építés. Hosszú távra tervezés – a gyorsan változó közegben olyan reziliens rendszerek létrehozása, amik felkészültek a változásra, alkalmazkodnak a felhasználóhoz, a kontextushoz és az időhöz. A legkevesebb réteg használata – a szükséges minimum.”

9. kép

MINUSPLUS pályaműve: Budapest Diákváros,
Nagyvásártételep és környezete pályázat, 2021

Terv: MINUSPLUS

Sajtos Gábor (2024) talán a korábban jelzett, az építést teljesen elítélő írásokra reagálva hívja fel a figyelmet arra, hogy „Az építés, az építésre való vágy az ember egyik legősibb ösztöne. Építenünk kell! Hogyan tudjuk a vágyainkat visszafogni és a szükséges minimumra, az elégségességre törekedni? Az építéssel az ember a természet viszonytagjai ellen védi magát, természetellenesen cselekszik, elvesz a természettől. Ez a természetellenesség mégis természetes lehet, ha az építészeti minőségei által a tájjal szoros

kapcsolatot kialakítani képes épület kortárs kifejezőeszközeit a legősbibb és legfontosabb alapelemekre épülő hagyományos értékek időtlensége határozza meg, melyek a természeti környezetben magától értetődő módon képesek meghatározni az építészeti eszközöket.”¹⁸ A nagyvárosi helyzet természetesen jelentősen eltér a vidéki környezetben alkotók valóságától. Köllő Miklós (2024) az erdélyi helyzet sajátosságából adódóan a helyi kézműves technológiák támogatásában és a helyben megújuló anyagnak tekinthető fa használatában látja a fenntartható építészet lehetőségét. „Tulajdonképpen minden ökológiai építészeti alapját a józan paraszti ész képezi, amely a helyben elérhető, olcsó és hagyományos építőanyagokra támaszkodik. A fa az egyik legelterjedtebb tradicionális anyag, amely ma is rendkívül népszerű, különösen a fenntartható építészetben, mivel újratermelődő, alacsony beépítési energiájú és helyi felhasználás esetén rövid szállítási láncot igényel. Ebben az anyagban egyszerre találkozunk az archaikus és a modern: a régi értékek újrahasznosítása, az upcycling lehetősége a legújabb high-tech megoldásokkal karöltve. Azonban egy elhagyatott faépület könnyen az enyészeté válik: ha nem óvják, elkorhad. A kérdés tehát az, hogy az építész egója elviseli-e azt, hogy végül nem marad utána semmi?”¹⁹

10. kép

Sajtos Gábor pályaműve: Egyensúly /
Ferences kápolna, Kisfakos, 2006

Fotó: Bujnovszky Tamás

11. kép

Köllő Miklós pályaműve: Egyensúly /
helységjelző tábla és építmény részlet, Ivó, 2016

Fotó: Szigeti Vajk-István

¹⁸ Sajtos G. (2024): Épített és tájtemplom összeér, Ferences kápolna, Kisfakos, 2002-2006, Egyensúly, Helyzetkép kiállítás

¹⁹ Köllő M. (2024): Egyensúly, Helyzetkép kiállítás

Jövőbe mutató anyag- vagy technológiakísérletek, kísérleti munkák alig jelentek meg a beküldött munkák között, a legizgalmasabb felvetés Pokol Júliának a DLA kutatásához kapcsolódik, amely újrahasznosított műanyag palackok lehetőségeivel kísérletezik az építészetben. Munkája során azonban inkább kétkedéssel, mint lelkes támogatással találkozott, ezt a nehézséget fogalmazta meg írásában: „*Ez mitől építészet? Sokszor tették fel nekem a fenti kérdést a doktori kutatásom bemutatásakor. Műanyag kupakok újrahasznosítása, egy gyártási folyamat kidolgozása, egy újrahasznosított homlokzatburkolat legyártása az építőművészet kontextusában valóban furcsán hathat az érzékeny esztétika és finoman húzott vonalak mellett.*”²⁰

12. kép

Pokol Júlia pályaműve: Egyensúly / Csőszház, publikus mosdó, tároló és gondnoki helyiség Budapest, 2023

Fotó: Pokol Júlia

²⁰ Pokol J. (2024): *Ez mitől építészet?* Egyensúly, Helyzetkép kiállítás

A beküldött munkák azt is mutatják, hogy szemléletként a tervezésben jelen van a környezettudatosság, így az Archikon óvodáinak kialakításában nem csak az adaptive reuse igénye jelenik meg, hanem a belső és a külső környezet összekapcsolása.²¹ Alföldi György egy pesti bérház udvarának újragondolásával, zöldítésével, nagyobb általánosságban egy városléptékű problémára fókuszált,²² a LAB 5 építészeti pedig a kisebb ökológiai lábnyomhagyás vágyát a nagyberuházókkal való sikeres munkájukkal, a Gizella Loft Irodaépületének felújításával illusztrálták.²³

Érzéketlen társadalom?

A legkisebb érdeklődést a Méltóság fogalom váltotta ki (majdnem feleannyi, 30 válasz érkezett erre a szóra), ami talán azt tükrözi, hogy az elmúlt évtizedekben megdöbbentően kevés szociális szempontból fontos építészeti feladat valósult meg: az országos vagy önkormányzati szociális lakásépítési programok szinte leálltak, új hajléktalanszálló 30 éve nem épült az országban, mint az kiderült a Helyzetkép kiállításhoz kapcsolt konferencia napon Öcsi Gabriella előadásából, DLA témafelvetéséből (Öcsi 2024). A mélyszegénységben élő roma közösségek számára való építések nemcsak a teljes forráshiány miatt lehetetlenülnek el, hanem a társadalmi elutasítottság is jelentős, mint arról Pelényi Margit (2024) akadémikus számolt be Peremhelyzet című székfoglaló előadásában. Pelényinek a Méltóság témára beküldött írása pedig a 2000-ban Pécsen megépült Szociális bér lakásaihoz kapcsol, azt a tervezői célkitűzését rögzíti, hogy *„Az épület megjelenésében, építészeti minőségében ne utaljon arra, hogy az itt lakók bármilyen szempontból is kevésbé fontosak a társadalom számára.”*²⁴ Ehhez persze nemcsak a tervezői szemléletnek kell igényesnek lennie, hanem a kivitelezés magas minősége és főleg a karbantartás során is igényes önkormányzati jelenlét is hozzátartozna.

²¹ Archikon, Dobos B.L., Koch M.P., Nagy Cs. (2024): *Gyöngyszem Tagóvoda*. Egyensúly, Helyzetkép kiállítás

²² Alföldi Gy. (2024): Egyensúly, Helyzetkép kiállítás

²³ LAB5 architects (2024): *Gizella Loft Irodaépület felújítás, Budapest, 2019–2021* Egyensúly, Helyzetkép kiállítás (vezető tervezők: Dobos András, Erdélyi Linda, Korényi Balázs, Gáspár Virág Anna, munkatársak: Barta Fruzsina, Kovács Lelle, Kupi Benedek, Tóth Annamária, Szelecsán Bálint, Székely Dávid, korábbi felújítás, bővítés: Lázár Antal, Reimholz Péter / A&D Stúdió, eredeti tervező: Fábián Árpád, Frádl Péter / Általános Épülettervező Vállalat)

²⁴ Pelényi M. (2024): *Szociális bér lakások Pécs, 2020*. Méltóság, Helyzetkép kiállítás

13. kép

Pelényi Margit pályaműve: Méltóság / 120 szociális bérlet, Pécs, 2000

Fotó: Pesti András

Az elmúlt évtizedben alig épültek építészeti szempontból erős projektek, talán ez a téma alulreprezentáltságának az oka, hiszen a kiállításra jelentkezőknek nem volt mivel „illusztrálniuk” témafelvetésüket. Üdítő kivételek azért voltak, így Dimitrijevic Tijana és Borsos Melinda a Magdolna negyedben 2014 óta foglalkoznak földszinti üzletek hasznosíthatóságával²⁵ a közteshasználat és a participáció lehetőségeit vizsgálva. Csanádi-Szikszay Györgyi gyermekotthonok átalakíthatóságának építészeti lehetőségeit választotta DLA témájának²⁶, Ilyés Zsuzsa a Dél-Pesti Centrumkórházban csontvelő átültetésen átesett gyerekek szülei számára tervezett szálláshely kialakításáról osztott meg gondolatokat²⁷. Kemes Balázs a szociális építőtáborai közül a Monor Tabán részében a Magyar Máltai Szeretetszolgálat Jelenlét Programjának keretében létrejött

²⁵ Borsos M. (2024): *RETROSPEKTÍV és PROSPEKTÍV – Budapest, építészeti kutatás*. Méltóság, Helyzetkép kiállítás (alkotótárs: Dimitrijevic Tijana / Micro Architects)

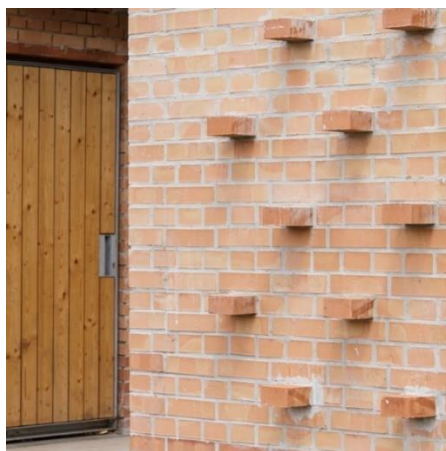
²⁶ Csanádi-Szikszay Gy. (2024): *A védelem bástyája, Cseppkő Gyermekotthon*. (tervező: Preisich Gábor) Méltóság, Helyzetkép kiállítás

²⁷ Ilyés Zs. (2024): *Derű, Dél-Pesti Centrumkórház*. Méltóság, Helyzetkép kiállítás (építészek: Sugár Péter, Giap Thi Minh Trang, Ilyés Zsuzsa, Kovács-Magyari Zsuzsa, Kun Tamás, 2018)

Elfogadás Sütöde kapcsán írt,²⁸ illetve Oroszlány Miklós beküldésében a monori brikettszáritóhoz kötődően volt jelen²⁹, a NOVU (2024) fiatal építészei az Utcáról Lakásba Egyesülettel dolgoznak együtt jó pár éve.³⁰ A téma fontosságáról, de egyben nehezen megfogalmazható mivoltáról Kovács Csaba azt emelte ki, hogy: „*A méltóság nehezen megfejthető, mert minden kell hozzá, ugyanakkor alig valami is elegendő. Az alig valami viszont az ember nembeli lényegiségéhez kötődik, az, ami nélkül már nem lennénk embernek nevezhetőek. Az alig valami, ami minden, olyan univerzális érték, ami mindenkinek jár. Az építészetben is van ilyen alig valami, az, ami nélkül már nem beszélhetnénk építészetről. Ennek megragadásához tehetség és szorgalom mellett ihletett pillanatok áldása is szükséges.*”³¹

14. kép

Oroszlány Miklós pályaműve: Méltóság / Brikettszáritó, Monor

Fotó: Oroszlány Miklós

²⁸ Kemes B. (2024): *Szorgos hétköznapiak. Monori Elfogadás Sütöde, Építőtábor 2019.* Méltóság, Helyzetkép kiállítás

²⁹ NOVU, Avarkeszi Katalin, Bacsa Márk, Barkóczy Attila, C. Tóth Ilona, Dörögdy-Kiss Anna, Englert Zsuzsanna, Jánky Zoltán, Kovács Vince, Michelisz Éva, Pokol Júlia / NOVU Tervezőiroda, Utcáról Lakásba Egyesület, Méltóság, Helyzetkép kiállítás

³⁰ Oroszlány M. (2024): *Monori brikettszáritó.* Méltóság, Helyzetkép kiállítás (tervezők: Fejérdy Péter, Fazekas Katalin, Kemes Balázs, Oroszlány Miklós, Monor építőtábor, 2021 Magyar Máltai Szeretetszolgálat)

³¹ Kovács Cs. (2024): *XXS építészet, Kerti szerszámtároló, Csányi Alapítvány, Nagybjom.,* Méltóság, Helyzetkép kiállítás (Tervezőtárs: Vass-Eysen Áron 2012)

Vincze László (2024), az Építőművészeti Osztály elnöke a társadalomban érzékelhető egyenlőtlenségekre és a nehéz helyzetben lévők iránti odafordulásra hívja fel a figyelmet: „Az emberi méltóság visszaszerzése, a gondoskodás és a szolidaritás megerősítése nélkül nem lesz egészséges társadalom; a holnap építészei számára ez az etikai, morális igazodás léptéke.”³²

15. kép

Vincze László pályaműve: Méltóság / Lakókörök 2024

Grafika: Vincze László

Karakter, szépség, korszerűség – mi rezonál a jelenkorra?

A felhívásra a Korszerűség hívószóra 47, a Szépség témára 45, a Karakter értelmezésére pedig 43, tehát közel egyenlő számú válasz érkezett. A témakörök persze sokféle módon összefüggenek, szétválasztásuk néha nem egyszerű, ez a szövegekből és a munkákból is jól kirajzolódik, így például Karácsony Tamás mind az öt témára ugyanarra a saját tervezésű családi házátalakításra utalva fogalmazott meg érvényes válaszokat.³³ Koszorú Lajos elsőként egy szövegben érintette a témákat, és csak később vált szét az írása öt állítássá, amelyhez képet nem is csatolt; Turi Attila pedig két idézettel (Nari

³² Vincze L. (2024): Méltóság, Helyzetkép kiállítás

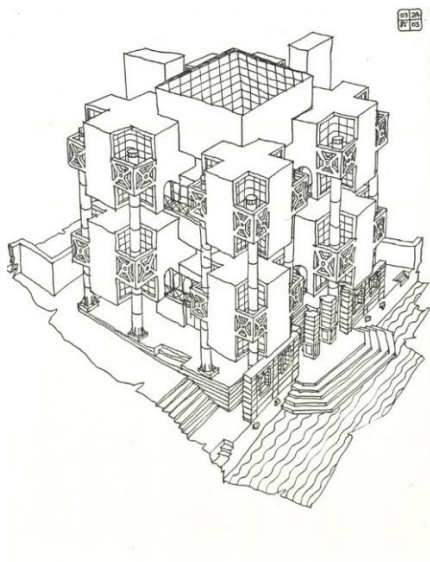
³³ Karácsony T. (2024): *A Gyűjtő háza, munkatárs: Gulyás Levente, 2015–2022. Egyensúly, Méltóság, Karakter, Szépség, Korszerűség, Helyzetkép kiállítás*

Dossabhai Gandhi és Makovecz Imre) és négy különböző épülettel válaszolt négy témára.³⁴

A jelenkor kultúráját, társadalmát erőteljesen átformáló jelenség részben technológiai: a mesterséges intelligencia, a virtuális világ az építészet művelését is jelentősen és sokrétűen befolyásolja. A digitális médiumok mindenhol egyformán elérhető létre-jövő „globális kultúra korszakában a személyes jelenlét, a helybenlét, a lokális karakter, a jelentés, a személyes kézjegy, az egyediség, de már a kreativitás, a „csinálás”, a kézművesség és az identitás kérdésköre” (Somogyi 2024), is alapvető döntésekkel szembe-tesíti az építészeket is. A Karakter hívó szó alatt ezt a kérdéskört kívántuk triggerelni. A beérkezett válaszokban a környezethez való illeszkedésből való kitűnés, az áthangolás lehetősége, vagy éppen ellenkezőleg a helyi és örökölt jelleghez való kapcsolódás és a meglévő közösségek identitásának megjelenítése, reprezentálása egyaránt előkerült.

16. kép

Magyar Péter pályaműve: Karakter / State Office Building, Montgomery, Alabama, 1986

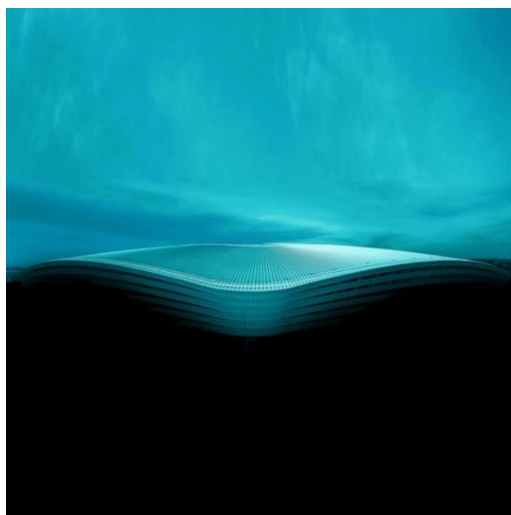
Munkaközi rajz: Magyar Péter

³⁴ Turi A., Egyensúly (Budakalász, családi ház), Méltóság (Budakalász Patakpart Általános Iskola), Karakter (Piliscsaba OSZK Archivális Tár), Korszerűség (Karcag, Sporttelep, fedett csarnok és lelátó)

A több évtizeden át Amerikában élt Magyar Péter (2024) számára a karakter egyfajta konzekvens építészeti nyelv, „*A környezetben és az épületben alkalmazott elemek ismétlődéséből adódó minőség*”³⁵, a Minusplus (2024) megfogalmazásában inkább elkülönítő sajátosság, valami „*Ami megkülönböztet*.”³⁶ Balázs Mihály (2024) az Alba Aréna tervezéséhez kapcsolódóan azt írja: „*A karakter nem csak a forma, hanem az azt meghatározó működési elv is, a tiszta, őszinte és józan építészet pedig a kettő összhangja. Ma a mindent uraló zaj nehezíti az idevezető utat, akadályozza a megértést és rombolja a bizalmat, a bizalom elvesztése pedig könnyen ellehetetleníti az együttműködést.*”³⁷ Célkitűzés és következmény, progresszív szándék és felszínes divat, egyedi elem és közösségi jelleg is – ismételten számos olyan gondolat fogalmazódott meg, amely ellentétpárokként leírható, de a jelenségek nem biztos, hogy vagy–vagy helyzetként, lehet, hogy is–is mellérendelésekben értelmezhetők.

17. kép

Balázs Mihály pályaműve: Karakter / Földreszállás, Alba Aréna, 2023

Kompozit kép: Frey Viktor fotójának felhasználásával készítette Balázs Mihály

³⁵ Magyar P. (2024): *State Office Building, munkaközi rajza mellé csatolt gondolat (Montgomery, Alabama, 1986.)* Karakter, Helyzetkép kiállítás

³⁶ MINUSPLUS (2024): Karakter, Helyzetkép kiállítás

³⁷ Balázs M. (2024): *Földreszállás, Alba Aréna Székesfehérvár*, Karakter, Helyzetkép kiállítás (tervezőtárs: Tarnóczy Tamás Attila 2023)

18. kép

Kovács Zoltán pályaműve: Karakter / Nagykökényes, közösségi csűr, 2023

Fotó: Kovács Zoltán

A karakter több alkotó számára a helyi jelleg megértésén alapszik, így Kovács Zoltán (2024) számára „A közösségek egyik fontos összetartó erejét az épített környezet ismerős és otthonos védőburka képezi. Különösen igaz ez egy falusi környezetben, ahol a közös emlékezet referenciáit a templom, a faluház, a temető térstruktúrái jelentik.”³⁸, vagy ahogyan Péterffy Miklós (2024) fogalmaz: „Az építészeti karakter a helyhez kötött működés!”³⁹

A Szépség téma tűnhet talán a legáltalánosabb érvényű fogalomnak, azonban a kiírásban kifejezetten arra voltunk kíváncsiak, hogy „A sokféle nagyon különböző egyedi szükséglet, szándék, értékítélet, tetszés, lehetőség és hatás, illetve a média által hajszolt tartalomfogyasztás mellett a harmónia, rendezettség, strukturáltság, jelentésteliség és egyfajta időtlen szépség kérdésköre, különös tekintettel az olyan építészeti beavatkozásokra, amelyek képesek áthidalni az építészek és a használók értékpreferenciája közötti különbséget.” (Somogyi 2024), miként értelmezhető az építészek számára. A szépségre mint kommunikációs eszközre vagy a jóllétet és hovatartozást támogató jellegre

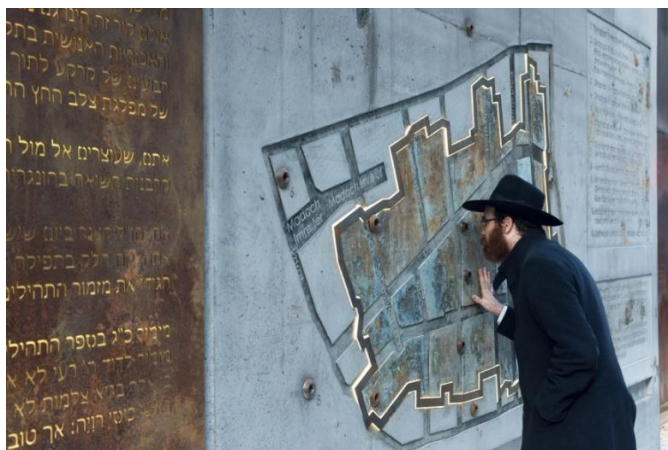
³⁸ Kovács Z. Kollektív műterem (2024): *Közösségi csűr, Nagykökényes, 2023*. Karakter, Helyzetkép kiállítás

³⁹ Péterffy M. (2024): *Nadasan 2.0, Karakter, Helyzetkép kiállítás* (tervező: Péterffy+Dőry Architects Kolozsvár, Románia, 2014)

voltunk kíváncsiak, és bár erre a témára is nagyon különböző válaszok érkeztek, azonban ezek csak ritkán foglalkoztak az építészek és nem-építészek ízlésvilága közötti különbözőség áthidalhatóságával.

19. kép

Baróthy Anna pályaműve: Szépség / Dohány utcai Gettó Emlékfal, 2024

Fotó: Réthelyi-Prikkel Tamás

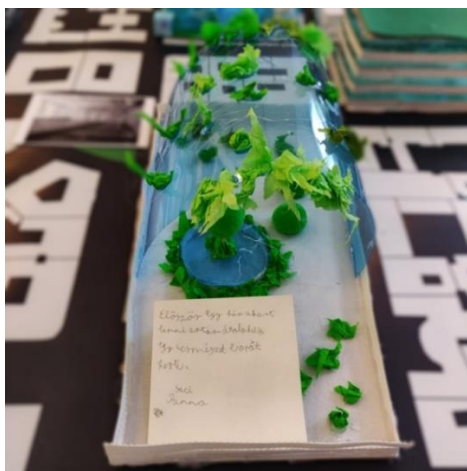
A Dohány utcai Gettó Emlékfal kapcsán a kapcsolatteremtés elsődleges kérdés volt. A munkát beküldő Baróthy Anna (2024) szerint: „A sokféle nagyon különböző egyedi szükséglet, szándék, értékítélet, tetszés, lehetőség és hatás, illetve a média által hajszolt tartalomfogyasztás mellett a harmónia, rendezettség, strukturáltság, jelentésteliség és egyfajta időtlen szépség kérdésköre, különös tekintettel az olyan építészeti beavatkozásokra, amelyek képesek áthidalni az építészek és a használók értékpreferenciája közötti különbözőséget.”⁴⁰ Bedecs Varga Éva (2024) pedig a témát a DLA témájában feldolgozott együttműködő folyamatok fontosságával és az épített környezeti neveléssel hozta kapcsolatba. „Az építészek feladata a tér-laikus társadalom segítése annak érdekében, hogy mindenki a közvetlen életterének alakításában felelősségteljesen vegyen részt. Hiszem, hogy a gyerekek az épített környezeti nevelés által tudatosabb felnőttekké válhatnak, akik jól átgondolt döntéseket hoznak.”⁴¹

⁴⁰ Baróthy A. (2024): *Dohány utcai Gettó Emlékfal beton ornemens*. Szépség, Helyzetkép kiállítás (tervezők: Sugár Péter, Kara László, Jézso Dóra / Radius B+S, Baróthy Anna, Csernák Janka, Csomor Dániel / S39 Hybrid Design, 2015)

⁴¹ Bedecs-Varga É. (2024): *Házból kert – makett és műleírás 3. osztályos gyerekektől 2023*. Szépség, Helyzetkép kiállítás

20. kép

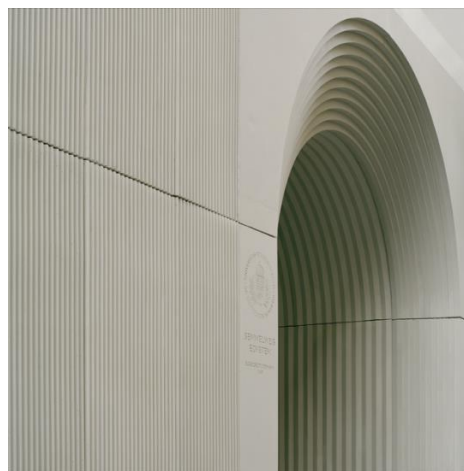
Bedecs-Varga Éva pályaműve: Szépség /
Házból kert – makett és műleírás, 2023

Fotó: Bedecs-Varga Éva

21. kép

Stúdió Fragment pályaműve: Szépség/
Budapest, Semmelweis Egyetem Egészség-
tudományi Kar bejárata, 2022

Fotó: Danyi Balázs

A szépségről való gondolkodásban is megjelenik a korábban már említett kettősség, így jellemzően a hagyományos – modern paradigmához kapcsolható – építészeti esztétika, így forma és funkció összekapcsolásából adódó erény, a tiszta ráció megjelenése, a konstruálás nyelve és a geometria olyan abszolút és időtlen értékként tűnnek fel, amely kilóg az időből, felette áll annak. A Stúdió Fragment (2024) építészeti egyenesen Le Corbusier idézettel indítják gondolatukat a Semmelweis Egyetem Egészségtudományi Kara számára tervezett, nagy szakmai sikert hozó bejáratuk tervezése kapcsán: „*A geometria az az eszköz, amelyet mi magunknak teremtettünk, hogy felfogjuk a környező világot és kifejezzük magunkat. A geometria az alap.*”⁴² Pethő László szerint: „*A szerkesztettségben nem rejlik törvényszerűen a szépség eredete, azonban, ha nyelvként tekintünk rá, kialakul egy olyan tér, melyben biztonságban mozog laikus és építész egyaránt. Az absztrakt „nyűge” elillan, folyamatos, termékeny párbeszéd formálja, rendezi a tereket, a ráció az úr, s a szépség már valahol a közelben rejtőzik.*”⁴³

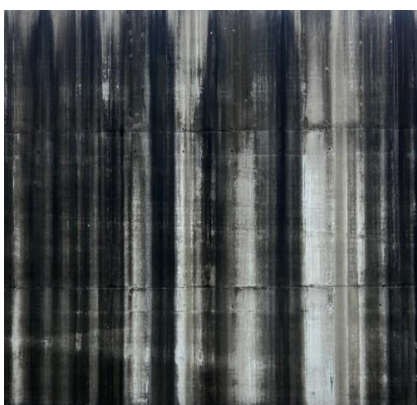
⁴² Studio Fragment (2024): *Semmelweis Egyetem Egészségtudományi Kar bejárata*. Szépség, Helyzetkép kiállítás (tervezők: Bódi Imre, Frikker Zsolt 2022)

⁴³ Pethő M. (2024): *Balatoni nyaraló*. Szépség, Helyzetkép kiállítás (Munkatársak: GEON Építész-stúdió 2018–2019)

A szépségnek egy törékenyebb, illékonyabb és a intuíciohoz vagy akár a véletlen-szerűséghez való kapcsolhatósága a témája Ritter Dániel DLA dolgozatának és az ahhoz kapcsolódó kiállítási anyagának, amely a Ricola gyár homlokzati részletére figyel fel, a falon lefolyó, a víz által elszíneződő felületre tekint rá.⁴⁴ Szabó Levente is egy apró részletre figyel fel az Andrássy út egyik palotájában: a megereszkedett, emeleti, kovácsoltvas liftajtó által létrehozott karcolat kapcsán írja: „Az építészeti szépséget jó ideje az olyan tüneményekben találom, mint amilyen ez a koncentrikus vajatokból álló, akaratlanul létrejött, mégis erőteljes képződmény.”⁴⁵

22. kép

Ritter Dániel: Szépség /
Ricola Gyár homlokzati részlet, Mulhouse

Fotó: Ritter Dániel

23. kép

Szabó Levente: Szépség / Részlet az
Andrássy út egyik palotájában

Fotó: Szabó Levente

Végül a Korszerűség szóval egyszerre irányoztunk meg univerzális kérdéseket, tehát tulajdonképpen a téma „az építészet időbeli dimenziója, amely az egyre gyorsabban változó környezetben felveti az adaptálódás, a reziliencia, a folytonosság, a patina vagy avulás kérdéseit” (Somogyi 2024) veti fel, de egyszerre kívántunk fókuszálni a magyar sajátosságra, így tematizáltuk „a múlt – különösen a közelmúlt – a műemlékekhez és a védendő örökségi érték meghatározásához való viszonyunkat –, és a jövőképről vagy annak hiányáról szóló kérdéseket, és végül az építész szerepének átalakulását.” (Somogyi 2024) A téma aktualitását egyszerre adják építések – így kiemelten a Budai Várban folyó munkák – és rombolások, köztük tendenciózusan a 60-as és 70-es évek építészeti örökségének ideológiai megfontoltságú elpusztítása, durva felülírása, de akár

⁴⁴ Ritter D. (2024): *Ricola gyár homlokzati részlet*. Helyzetkép kiállítás (építészek: Herzog & de Meuron, Mulhouse, Franciaország)

⁴⁵ Szabó L. (2024): *Szépség*, Helyzetkép kiállítás

már műemlékként regisztrált épületek beruházói érdekekből történő bontásai is. Ez a kérdés erőteljesen polarizálja nemcsak az építészek társadalmát, hanem politikai táborok szerinti is eltérő megítélésű.

A korszerűség kérdése kapcsán két eltérő interpretáció explicit megfogalmazódott: a korszerű – mint az új – és a kor-szerű, mint a korra jellemző gondolkodás megkülönböztetése jól artikulálja a technológiai fejlődéshez kapcsolódó szkepticizmust. Számos alkotó számára akár a múlthoz való érzékeny viszonyról való gondolkodás is ebben a témakörben szerepel, Bordás Mónika (2024) Jurcsik Károly Orgoványi Művelődési házának felújíthatósága kapcsán fogalmaz meg dilemmákat. *„Kortalan építészeti alap-gondolat, precizitás, puritán anyaghasználat, téralakítás és részleteképzés. Korszerű? Az épületnek vannak olyan aspektusai, amelyek azonban felvetik az aktualitás kérdését, sőt amelyek folyamatosan változnak időről időre: az energetikai és fenntarthatósági követelmények. Kérdéses, hogy a kortalannak tekinthető egységes építészeti szemlélet vagy a korszerű, fenntartható használat közül bármelyik élvezhet-e előnyt a másikkal szemben?”*⁴⁶

Gyürki-Kiss Pál számára a korszerűség nem a múlthoz vagy a jövőhöz, hanem a jelenhez kapcsolódó viszony és az építészetnek mint autonóm művészeti tevékenységnek a kérdésköréhez kapcsolható: *„Mintha azonban egyre kevésbé lehetnénk autonómak az autonómnak tűnő pillanatainkban: a klímaválság okozta frusztráció, a mesterséges intelligencia, a globális kapitalizmus által homogenizált és szabályozott piaci logika, vagy éppen a nyilvánosság szerkezetének megváltozása, az információszerzés, a tudásátadás módjai és átláthatatlan útjai a digitalizációval összefüggésben stb. mind olyan elképesztő erővel hatnak, amelyek már az észlelésünket is befolyásolják. És ha még mindez nem lenne elég, újabban (vagy éppen újra) ideológiai elvárások-befolyások is keretezik a dolgainkat. Mintha a kor-szerűség nem lenne ugyanaz a korszerűséggel, és az előbbi, ami valójában izgalmasabb, kevésbé igényelné az autonómiát. Ebben a helyzetben mindössze annyi a kérdés, hogy vajon autonóm helyzetek nélkül lehet-e kor-szerűnek lenni?”*⁴⁷

⁴⁶ Bordás M. (2024): Korszerűség, Helyzetkép kiállítás

⁴⁷ Gyürki-Kiss P. (2024): Korszerűség, Helyzetkép kiállítás

24. kép

Gyürki-Kiss Pál pályaműve: Korszerűség

Számítógépes kollázs: Gyürki-Kiss Pál

25. kép

Balázs Mihály pályaműve: Korszerűség / részlet,
Görögkatolikus Múzeum Nyíregyháza, 2023

Fotó: Balázs Mihály

Balázs Mihály (2024) számára pedig a korszerűség a változás, a haladás, tehát a mozgás megélése: „*Haladni vagy maradni, egyszerű megközelítésben ez a korszerűség fő kérdése. A haladás (mozgás) azonban a tér, idő – téridő – fogalmain keresztül is értelmezhető, így már el is jutottunk az építészet klasszikus alapkérdéseihez. Ekkor újabb és újabb fogalmak – például reziliencia vagy innováció – kerülnek látóterünkbe, felvilágosítva egy végtelen szellemi kalandozás kezdetét. A két kiemelt fogalom különösen fontos, mivel rajtuk keresztül érthetjük meg a változáshoz fűződő viszonyunkat. A korszerűség egy viszonyrendszer. Nem a „sohanemvolt” felfedezése, sokkal inkább az életképesség, túlélés, maradandóság felismerésének kerete, amibe persze az új is belefér...*”⁴⁸

A korszerűség téma természetesen hívta volna magához a jövőről való gondolkodást, de erre igen kevesen vállalkoztak. A MINUSPLUS (2024) építészei a 2024-es Református Egyetemváros pályázathoz kapcsolva skiccelték fel víziójukat a közeljövő változásaira felkészülő építészeti stratégiára: „*Van, amit tudunk a jövőről, van, amiről tudjuk, hogy nem tudjuk és van, amiről még azt sem tudjuk, hogy nem tudjuk... Nem tudhatjuk, hogy egy épületnek életciklusán belül hány különböző használati modellt kell kiszolgálnia. Az építészeti koncepciónak fel kell készülnie a változásra! Az épületek olyan eltérő élettartamú rétegek összessége, amelyek különböző ütemben újulnak meg. A tartószerkezet az épület legkevésbé változó alap rétege, az infrastruktúra valamivel gyorsabban változó, de viszonylag magas költséghányada és a telepítés léptéke miatt szintén hosszú életciklusú réteg. Egy fenntartható anyaghasználatú, racionális szerkesztésű, tiszta tartószerkezeti struktúra és a hozzá illeszkedő, homogén infrastruktúra raszter kell, hogy a működés alapja legyen, amely könnyen hozzáférhető, fejleszthető, rugalmasan képes alkalmazkodni a funkcionális változásokhoz, ezáltal mindig korszerű.*”⁴⁹

Állíthatunk-e valamit összegzésként egyáltalán?

A globális problémákra az építészet többféle módon reagál: az adaptive reuse, tehát bontás helyett a meglévő épületek felhasználása, át és felértékelése; a hagyományos építéstechnológiákban és a lokális adottságokban az értékre való ráismerés ma mélyen foglalkoztatja az építészeket, csak úgy mint a jóllét kérdése, ehhez kapcsolódóan a participatív tervezési folyamatok támogatása, az egészséges élethelyzetek létrehozásának a szándéka, a tér multiszenzoriális élményként való megtervezése, a megrendelői helyzetbe nem kerülő

⁴⁸ Balázs M. (2024): *Szűrt fények, Görögkatolikus Múzeum és Szent Atanáz Tanulmányi Ház Nyíregyháza* Korszerűség, Helyzetkép kiállítás (munkatárs: Török Dávid /dmb építész műterem, 2023)

⁴⁹ MINUSPLUS (2024): *Református Egyetemváros tervpályázat, 2024*, Korszerűség, Helyzetkép kiállítás

emberek nem megfogalmazott igényeire való pro aktív beavatkozás vagy éppen a közösségalkotó beavatkozások igénye. Az építészeti gondolkodás túlfut a hagyományosan értelmezett építészetten – tudatosan mozog a társadalmi és ökológiai térben, ehhez társzakkákkal és tudományokkal keres kapcsolatot.

A nehézségekre való globális válaszjelenségként globálisan is felerősödtek az olyan konzervatív szemléletű gondolatok, amelyek a modern előtti tradíciókhoz nyúlnak vissza, és az építészeti tevékenységet olyan morális alapú esztétikai tettként értelmezik, ami egységes hangot használva szerepet vállal az egykor volt társadalmi kohézió újrateremtésében. A magyar kultúrában feltehetően az angol filozófusnak Roger Scrutonnak a gondolatai a legismertebbek, aki a modernizmus előtti időkhöz visszanyúló építészetre előszeretettel használja a vernakuláris építészet kifejezést, az építészet esztétikai forrásvidékét pedig a hétköznapiak élményvilágában, a régről ismert részletek, stílusok és jelentések megélésében találja meg (Scruton 2013). A kiállításon az olyan építészetben is megtestesülő konzervatív gondolkodás, mint ami a Budai Vár épületeinek visszaépítésében látványosan megjelenik, nem reprezentálta magát, csak az erről való kritikai gondolkodás jelent meg Vincze László és Csomay Zsófia által beküldött munkákban. Vincze László (2024) szerint: „*A historizáló reprezentálás nem jobboldali, nem konzervatív, nem nacionalista, nem múltmentő, hanem tékozló anakronizmus*”⁵⁰, Csomay (2024) pedig azt gondolja, hogy: „*A korszerűség csak a múlthoz, a múlt csak a jelenhez mérten lehet csak lámpás, elszakítottan vak és hazug. A múlt igaz értelmezése ad útmutatást a jelennek. A hamis értelmezés megszakítja a történelem folyamatát – gyógyíthatatlan sebet ejt a nemzet tudatában.*”⁵¹

⁵⁰ Vincze L. (2024): *Lakókörök*. Méltóság, Helyzetkép kiállítás

⁵¹ Csomay Zs. (2024): *A budai vár átépítése okán*. Korszerűség, Helyzetkép kiállítás

26. kép

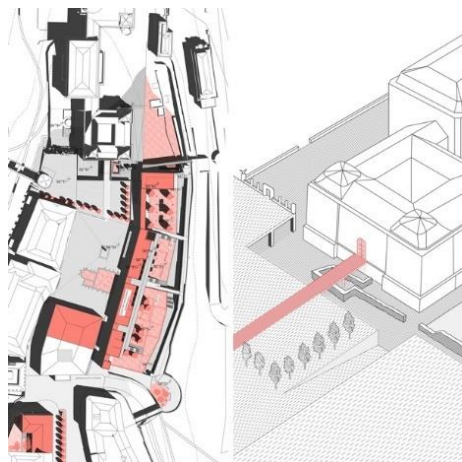
Vincze László pályaműve: Korszerűség /
Országos Villamos Teherelosztó Központ

Fotó: Gulyás Attila

27. kép

Csomay Zsófia pályaműve: Korszerűség / A budai vár átépítése okán

Terv: Csomay Zsófia, Eke Dániel, Szijjártó Csongor

A múlt értékeinek a megőrzése, emlékművek, emlékhelyek, múzeumok⁵² vagy a helyi építészeti kultúra erősítése és folytathatósága ugyanakkor központi kérdésként rajzolódott ki, ez a téma a fogalmakon átívelő erőteljes érdeklődés. A hagyomány és helyi kultúra folytathatóságának egyik legizgalmasabb hazai alkotója U. Nagy Gábor (2024), akinek az Őrségben és a Vendvidéken számos épülete valósult meg az élővé tett hagyomány szellemiségében.

⁵² Skardelli Gy. (2024): *A hely méltósága – a Székesfehérvár Nemzeti emlékhely fejlesztése című pályázata*, Méltóság, Helyzetkép kiállítás (munkatársak: Borbély András, Csízy László, Kelemen Bálint, Petri Dávid); Borsos M., Dimitrijevic T. (2024): *Törőcsik Mari emlékhelypályázat*, Méltóság, Helyzetkép kiállítás (MICROarchitects és GINKGO Architects, 2023); Fülöp K. (2024): *Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeum, Istennő kiállítás*, Méltóság, Helyzetkép kiállítás (KOMP DESIGN Stúdió, munkatársak: Farkas Petra, Beda Orsolya, Majercsik Laura, 2018); MINUSPLUS (2024): *Turul szobor és környékének környezetrendezése, 2021*, Méltóság, Helyzetkép kiállítás; Krauth V. (2024): *Dajka emlékmű, Budapest, Bajcsy-Zsilinszky köz* / Karakter, Helyzetkép kiállítás. (INDIVIDIN design studio, munkatársak: Fügedi Lúcia, Kátai Anna, Jónás Bálint Gergely, 2023); Fejérdy P., (2024): *Szabadság Háza, Békéssámszon*, Karakter, Helyzetkép kiállítás (Munkatárs: Rácz Lőrinc, 2015) Baróthy A. (2024) Emlékfal, Szépség, Helyzetkép kiállítás (alkotók: Sugár Péter, Kara László, Jézso Dóra / Radius B+S, Baróthy Anna, Csernák Janka, Csomor Dániel / S39 Hybrid Design: Dohány utcai Gettó, 2015)

A kiállítás számára az Egyensúly témába sorolva így fogalmazta meg gondolatait az Orfaluban 2007-ben megépült családi háza kapcsán. „*A hagyományt – az építészetét is – úgy tekintem, mint ami segít megőrizni a helyhez, annak történetéhez, kulturális szubsztanciájához fűződő kapcsolatot. Nem nosztalgikus és nem szépelgő. Amit az ember az örökségével tehet, hogy tanul belőle, hasonlóan az anyanyelv elsajátításához. Hagyománynak az apró lokalitásokból álló folytonosságában hiszek. Ha ezt nem tartjuk lényegesnek, az otthonosság elvesz a világból, nincs hová tartozni, pedig ez az egyik legősebb ösztönünk. Ha építészként programom lehet, akkor az, hogy törekedjek megteremteni a kapcsolatot az örökség lényegi – őrizhető, legfőképpen folytatható – elemeivel.*”⁵³

A munkák áttekintése során a legszembevetőbb jelleg a kultúránknak a múlt irányába történő hangoltsága, és a jövő irányába induló felvetéseknek a hiánya. Drámainak értekelem, hogy nem fogalmazódnak meg erőteljes víziók. Értelmezésemben a jövő szempontjából kifejezetten veszélyes kórkép ez, hiszen a pozitív változáshoz, a fejlődéshez szükség van valamilyen jövőképre, dinamikus erőre. Alternatív világok, jövőscenáriók még a legfiatalabb generáció beküldött munkáiban sem jelennek meg, a jövő legfeljebb, mint elkerülendő klímakatasztrófa vetül elénk.

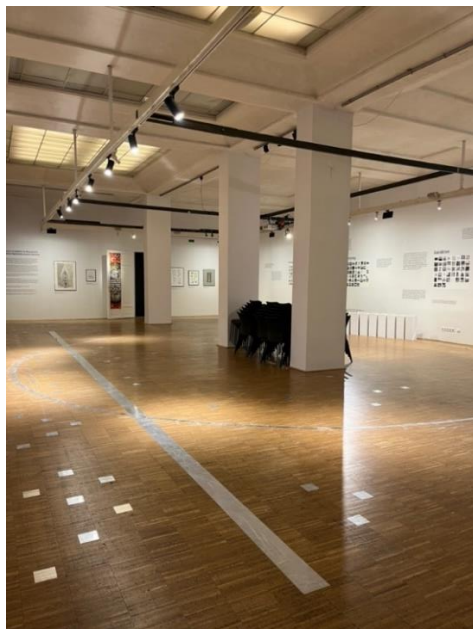
A kiállítás elbontása után egy napig a FUGA padlóján még ott maradtak az átrendezésekhez felragasztott jelek: a kör, az idővonal léniája és az egyéni pontokból álló szigetek absztrakt ábraként, mintegy régészeti leletként rajzolták fel a kiállítás kurátori koncepcióját, a kortárs magyar építészek gondolatok köré szervezhető változó csoportosulását, a struktúra keresés igényét, a változást magát. Aztán jöttek a barátok, a SZIMA akadémikusai, a kiállítás készítői, hogy verejtékes munkával lekaparják a kiállítás után maradt rejtélyes jeleket.

A 2020-as Covid pandémia óta egyre többen fogalmaznak úgy, hogy az antropocén világot felváltja a poszthumán éra. A kultúránk, társadalmi működésünk, érzékelhetően forrásponton van: valami bizonyosan erőteljesen átalakul, ennek a mozgásnak azonban ma inkább a bizonytalansága, mint az újnak az értékszémlelete érzékelhető. A Helyzetkép kiállításon ezzel összhangban nem rajzolódott ki erős fejlődési irányok, de az aktivitás kiemelkedő volt, ezért azt remélem, hogy az építészek közösségében megerősödtek a beszélgetések és egyre lényegibb kérdések irányába történik elmozdulás. Ha ez igaz lenne, fontos lépést tennénk előre. Mert nyitott beszélgetések nélkül nem formálódik természetes módon a magyar építészet identitása, jó kérdések nélkül nincsen jövő, vagy ahogyan a Pritzker-díjas Alejandro Aravena (2016) fogalmazott: „*Nincs annál rosszabb, mint rossz kérdésekre jól válaszolni.*”

⁵³ U. Nagy G. (2024): Egyensúly, Helyzetkép kiállítás

28. kép

Utóélet? Strukturált nyomok a FUGA padlóján

Fotó: Somogyi Krisztina

Irodalom

- Biri B. (2025): *Multiszenzoriális kiállítási terek – A helyspecifikusság eltérő értelmezései az építészet határterületén*. Témavezető: Szabó Levente DLA., Doktori disszertáció, Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem. BME ÉDI
- Nesbitt, K. (ed.) (1996): *Theorizing architecture: A new agenda for architecture, 1965–1995*. Princeton Architectural Press.
- O’Neil, P. (2016): *The culture of curating and the curating of culture(s)*. MIT Press.
- Pelkonen, E.L. (2018): *Exhibit A: Exhibitions that transformed architecture, 1948–2000*. Phaidon Press.
- Petőfi S. (1846): Voltak fejedelmek.
- Scruton, R. (2013): *The aesthetics of architecture*. Princeton University Press.
- Sykes, A.K. (ed.) (2010): *Constructing a new agenda: Architectural theory, 1993–2009*. Princeton Architectural Press.
- Öcsi G. (2024): *A társadalmi margón túl*. Konferencia-előadás. 2024. szeptember 20. Helyzetkép Konferencia, FUGA, Budapest
- Pelényi M. (2024): *Peremhelyzet (Székfoglaló előadás)* 2024. szeptember 25. FUGA, Budapest

Internetes források

Aravena, A. (2016): *Alejandro Aravena on winning the Pritzker Prize and his approach to social housing* (Interjú). Dezeen. <https://www.dezeen.com/2016/01/13/alejandro-aravena-interview-pritzker-prize-laureate-2016-social-incremental-housing-chilean-architect/>

Somogyi K. (2024): *Helyzetkép – felhívás építészeti kiállításon való részvételre*. Építészfórum. 2024.06.04. <https://epiteszforum.hu/helyzetkep-felhivas-epiteszeti-kiallitason-valo-reszvetelre>.